

TROŠKOVI VISOKOG OBRAZOVANJA U BIH

AUTOR: PROF. DR STEVO PUCAR

BANJA LUKA, DECEMBAR 2021. GODINE

Finansira Evropska unija

GENERAL MOBILIZATION

www.proni.ba

Troškovi visokog obrazovanja u BiH

autor: prof. dr Stevo Pucar

Banja Luka, decembar 2021. godine

Sadržaj

<i>Skraćenice</i>	4
<i>1. Uvod</i>	5
<i>2. Sistem visokog obrazovanja u BiH</i>	6
2.1. Vrste visokoškolskih ustanova.....	7
2.2. Organizacija visokog obrazovanja.....	7
<i>3. Finansiranje visokog obrazovanja u BiH</i>	9
3.1. Izvori finansiranja visokog obrazovanja u BiH.....	10
3.2. Finansijska autonomija i kontrola.....	13
3.3. Školarine u javnom visokom obrazovanju.....	14
3.4. Finansijska pomoć namjenjena studentima - stipendiranje.....	15
3.5. Privatne obrazovne ustanove.....	16
<i>4. Troškovna efikasnost visokog obrazovanja u BiH</i>	17
<i>Zaključna razmatranja</i>	21
<i>Literatura</i>	24

Skraćenice

BDP	Bruto domaći proizvod
BiH	Bosna i Hercegovina
EAU	European Association of Universities - Evropsko udruženje univerziteta
ECTS	European Credit and Transfer System
EKO (EQF)	Evropski kvalifikacioni okvir - EKO (engl. EQF – European Qualifications Framework)
ETS	European Treaty Series
ISCED	International Standard Classification of Education
VŠU	Visokoškolska ustanova

1. Uvod

Visoko obrazovanje ima više uloga u društvu. Kao njegove osnovne funkcije mogu se istaći obrazovna, istraživačka, te uticaj na rast i razvoj privrede i društva. Obrazovanje, a pogotovo ono visoko, ima uticaj, kako na pojedinca, tako i na cijelo društvo. Pojedinac ostvaruje koristi od obrazovanja prvenstveno kroz platu koja je u pravilu pozitivno povezana sa stepenom obrazovanja. Uticaj obrazovanja za pojedinca ima direktan uticaj na privredu pojedine zemlje i cijelo društvo. Društveni uticaj prije svega ukazuju na problematiku finansiranja i daju informaciju je li finansiranje optimalno.

Visoko obrazovanje, kako u BiH, tako i u cijelom svijetu, posljednjih godina prate velike promjene. Pored brzih naučnih i tehnoloških promjena imamo i promjene uzrokovane pandemijskom krizom. Pandemija je značajno uticala na život, rad, učenje i nastavu na globalnom nivou. Preko noći nastava u visokom obrazovanju morala se prilagoditi novim uslovima i prelasku u online okruženje.

U studiji "Troškovi visokog obrazovanja u BiH" prezentujemo rezultate istraživanja u okviru „Programa zadržavanja mladih u BiH – Opšta mobilizacija“, koji implementira Udruženja građana “Nešto Više“ u saradnji sa PRONI Centrom za omladinski razvoj, a finansira Evropska Unija.

U Bosni i Hercegovini postoje javne i privatne visokoškolske institucije. Sistem javnih univerziteta sastoji se od sljedećih osam univerziteta: Univerzitet u Sarajevu, Univerzitet u Tuzli, Univerzitet u Mostaru, Univerzitet u Banjoj Luci, Univerzitet "Džemal Bijedić" Mostar, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Univerzitet u Bihaću i Univerzitet u Zenici sa oko 90 fakulteta i umjetničkih akademija. Također postoje i 22 privatne visokoobrazovne institucije koje zakon o visokom obrazovanju podjednako tretira kao i javne visokoobrazovne institucije.

Glavni cilj ovog istraživanja je analiza troškova studiranja u BiH, te analizu sistema finansiranja univerziteta i fakulteta u BiH.

Osnovna metodologija u istraživanju je analiza primarnih i sekundarnih podataka, pregled postojeće literature i dokumenata iz ove oblasti. Osnova za ovo istraživanje su bili izvještaji visokoškolskih institucija rezultati provedenih anketnih istraživanja, standardni izvještaji statističkih institucija, ali i posebne kvantitativne i kvalitativne analize i izveštaji koji se koriste za specifične potrebe ovog istraživanja.

2. Sistem visokog obrazovanja u BiH

Sistem visokog obrazovanja u BiH se zasniva na principima Bolonjske deklaracije. Prema ovom principu visoko obrazovanje je organizovano po sistemu prenosivih bodova (ECTS) i ima tri nivoa:

Prvi ciklus je dodiplomski studij koji obično traje 3 do 4 godine (po sistemu 3+2+3 odnosno 4+1+3) i nosi ukupno 180 do 240 ECTS bodova. Po završetku dodiplomskog studija, studentima se dodjeljuje titula bachelor sa dodatkom oblasti koja je završena.

Drugi ciklus je postdiplomski studij, koji traje 2 godine i nosi 120 ECTS bodova i titulu magistra umjetnosti ili nauka.

Treći, zadnji ciklus visokog obrazovanja je ustvari doktorski studij koji je nastavak magistarskog studija i traje 3 godine a nakon završetka ovog studija dodjeljuje se titula doktora umjetnosti ili nauka.

Univerzitet može, osim ovih zvanja, ponuditi i specijalističke studije u trajanju od jedne ili dvije godine, kojim se može steći zvanje specijalista određene oblasti kao što je medicina.

U skladu sa zakonima i propisima, institucije visokog obrazovanja finansiraju vlasti RS ili FBiH. Aktivnosti visokog obrazovanja se na taj način upravljaju zakonima RS ili FBiH, dok na državnom nivou Ministarstvo civilnih poslova preuzima zadatak da koordinira aktivnosti visokog obrazovanja dvaju entiteta.

Visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini je regulisano Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", broj 59/07, 59/09). Ovim zakonom utvrđena je: organizacija visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, odgovornost nadležnih vlasti u ovoj oblasti, ustanovljavaju tijela za provođenje zakona i međunarodnih obaveza Bosne i Hercegovine, te način osiguravanja kvaliteta u oblasti visokog obrazovanja. Takođe Zakonom su ustanovljeni osnovni principi i standardi za sticanje visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, u skladu s relevantnim odredbama Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (ETS No. 5, 1950.) i njenih protokola, Preporukom Komiteta ministara Vijeća Evrope o priznavanju i ocjeni kvaliteta privatnih visokoškolskih ustanova [R(97)1], Preporukom o pristupu visokom obrazovanju [R(98)3] i Preporukom o istraživačkom zadatku univerziteta [R(2000)8] i drugim relevantnim principima međunarodno priznatih pravnih instrumenata čija je država ugovornica i Bosna i Hercegovina, te u skladu s Konvencijom Vijeća Evrope/UNESCO-a o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u evropskoj regiji (ETS No. 165, 1997.).

Na osnovu Okvirnog zakona o visokom obrazovanju izvršeno je usklađivanje Zakona o visokom obrazovanju u Republici Srpskoj, deset kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine čime je Bosna i Hercegovina u potpunosti prešla na Bolonjski sistem obrazovanja.

2.1. Vrste visokoškolskih ustanova

Visokoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini su univerziteti i visoke škole. Termin «univerzitet»:

- ograničen je na visokoškolske ustanove koje se bave i nastavnim i istraživačkim radom, koje nude akademske stepene sva tri ciklusa, sa ciljevima koji uključuju unapređenje znanja, misli i školstva u Bosni i Hercegovini, obrazovni, kulturni, društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine, promociju demokratskog građanskog društva i postizanje najviših standarda nastave i istraživačkog rada;

- odnosi se na visokoškolsku ustanovu koja realizira najmanje pet različitih studijskih programa iz najmanje tri naučne oblasti – prirodne nauke, tehničke nauke, biomedicina i zdravstvo, biotehničke nauke, društvene nauke i humanističke nauke.

Univerzitet može imati organizacione jedinice, kao što su: fakulteti, akademije, visoke škole ili naučni instituti, koje izvode nastavni, naučnoistraživački i umjetnički rad u jednoj ili više obrazovnih i naučnih oblasti.

Termin «visoka škola»:

- ograničen je na visokoškolsku ustanovu koja je akreditirana za davanje diploma i stepena prvog ciklusa, sa ciljevima koji uključuju pripremu i obuku pojedinaca za stručni, ekonomski i kulturni razvoj Bosne i Hercegovine i promociju demokratskog građanskog društva, te postizanja visokih standarda nastave i učenja;

- odnosi se na visokoškolsku ustanovu koja realizira najmanje jedan studijski program iz jedne naučne oblasti i ispunjava druge uvjete u skladu sa zakonom.

Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u BiH propisano je da teološki fakulteti, visoke teološke škole i akademije mogu biti u sastavu univerziteta što se reguliše posebnim ugovorom. Do prelaska na Bolonjski sistem obrazovanja postojale su i više škole koje su pružale dvogodišnje strukovno obrazovanje.

2.2. Organizacija visokog obrazovanja

Visoko obrazovanje organizuje se u tri ciklusa:

- prvi ciklus vodi do akademskog zvanja završenog dodiplomskog studija [the degree of Bachelor] ili ekvivalenta, stečenog nakon najmanje tri i najviše četiri godine redovnog studija nakon sticanja svjedočanstva o završenoj srednjoj školi, koji se vrednuje sa najmanje 180 odnosno 240 ECTS bodova,

- drugi ciklus vodi do akademskog zvanja master ili ekvivalenta, stečenog nakon završenog dodiplomskog studija, traje jednu ili dvije godine, a vrednuje se sa 60 odnosno 120 ECTS bodova, i to tako da u zbiru s prvim ciklusom nosi 300 ECTS bodova, i

- treći ciklus vodi do akademskog zvanja doktora ili ekvivalenta, traje tri godine i vrednuje se sa 180 ECTS bodova.

Jedan semestar studija nosi 30 ECTS bodova u svakom ciklusu.

Iz odredbi stava 1. ovog člana izuzima se studij medicinske grupe nauka u prvom ciklusu koji se vrednuje do 360 ECTS bodova.

Diplomantima se nakon završetka studijskog programa dodjeljuje diploma i akademski naziv u skladu sa ranije odobrenim studijskim programom.

Relacija između predbolonjskih i bolonjskih studijskih programa i kvalifikacija je definisana Odlukom o usvajanju Osnova kvalifikacijskog okvira u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", broj 31/11). Odlukom su dati nivoi Osnova kvalifikacijskog okvira u BiH.

Tabela 1 Osnove kvalifikacijskog okvira u BiH

Odnos prema ISCED nivoima i EKO-u (EQF)		Osnove kvalifikacijskog okvira			Raniji sistem u Bosni i Hercegovini zasnovan na stepenima stručne spreme		
ISCED nivo	EKO (EQF)	Kvalifikacija	Završno obrazovanje	Nivo	Stepen stručne spreme	Završna škola	Kvalifikacija
5B	6	Bachelor ili Baccalaureat	Prvi ciklus visokog obrazovanja	6	VI.	Viša škola	Viša stručna sprema - VŠS
5A	7	Master	Drugi ciklus visokog obrazovanja	7	VII./1	Fakultet osnovne studije	Visoka stručna sprema - VSS
					VII./1	Specijalizacija	Magistar specijalist
5	8	Doktorat	Treći ciklus visokog obrazovanja	8	VII./2	Magisterij	Magistar nauka
6					VIII.	Doktorat	Doktor nauka

Odluka napominje da će se odnos između postojećeg sistema u Bosni i Hercegovini koji je zasnovan na stepenima stručne spreme i kvalifikacija definisanih Evropskim kvalifikacijskim okvirom detaljnije razrađivati i definisati izmjenama i dopunama postojećih zakona te po potrebi i posebnom zakonskom regulativom i podzakonskim aktima.

Minimalni uslov za pristup visokom obrazovanju je završena četverogodišnja srednja škola u Bosni i Hercegovini. Visokoškolske ustanove u skladu sa Zakonima o visokom obrazovanju i statutima visokoškolskih ustanova mogu propisati i druge uslove za pristup visokom obrazovanju.

3. Finansiranje visokog obrazovanja u BiH

Evropska unija, u cilju postizanja željenog nivoa kvaliteta visokog obrazovanja, podstiče sisteme visokog obrazovanja zemalja članica prema jedinstvenom sistemu visokog obrazovanja. U interesu je svake države članice EU, kao i onih koje žele da pristupe kao što je BiH, da primjenjuju postavljene standarde u cilju objedinjavanja evropskog visokog obrazovanja i podsticanja saradnje između različitih univerziteta i fakulteta.

Finansiranje visokog obrazovanja je važno pitanje za svaku državu. Finansiranje javnih visokoškolskih ustanova u Evropi obezbjeđuje se na nekoliko načina. Najveći dio poslovanja visokoškolskih ustanova finansira se sredstvima iz budžeta matične države. Pored javnih sredstava, finansiranje se obezbjeđuje i iz privatnih fondova (npr. školarine i administrativne naknade) i iz trećih izvora kroz finansiranje usluga, projekata i istraživanja, čiji izvori finansiranja mogu biti javni ili privatni.

S obzirom na to da svaka zemlja ima važnu ulogu u finansiranju vlastitog sistema visokog obrazovanja, udio u BDP-u koji joj se izdvaja jedan je od ključnih indikatora. Postoji mišljenje da su zemlje koje više troše na obrazovanje razvijenije.

Visokoškolske ustanove u BiH mogu biti javne ili privatne: finansiranje na javnim univerzitetima/fakultetima vrši se dijelom iz budžeta nadležnih obrazovnih vlasti, a dijelom iz školarina studenata, dok se privatne finansiraju samostalno.

Tabela 2 Broj studenata na javnim i privatnim VŠU u BiH, akademska 2021/21. godina

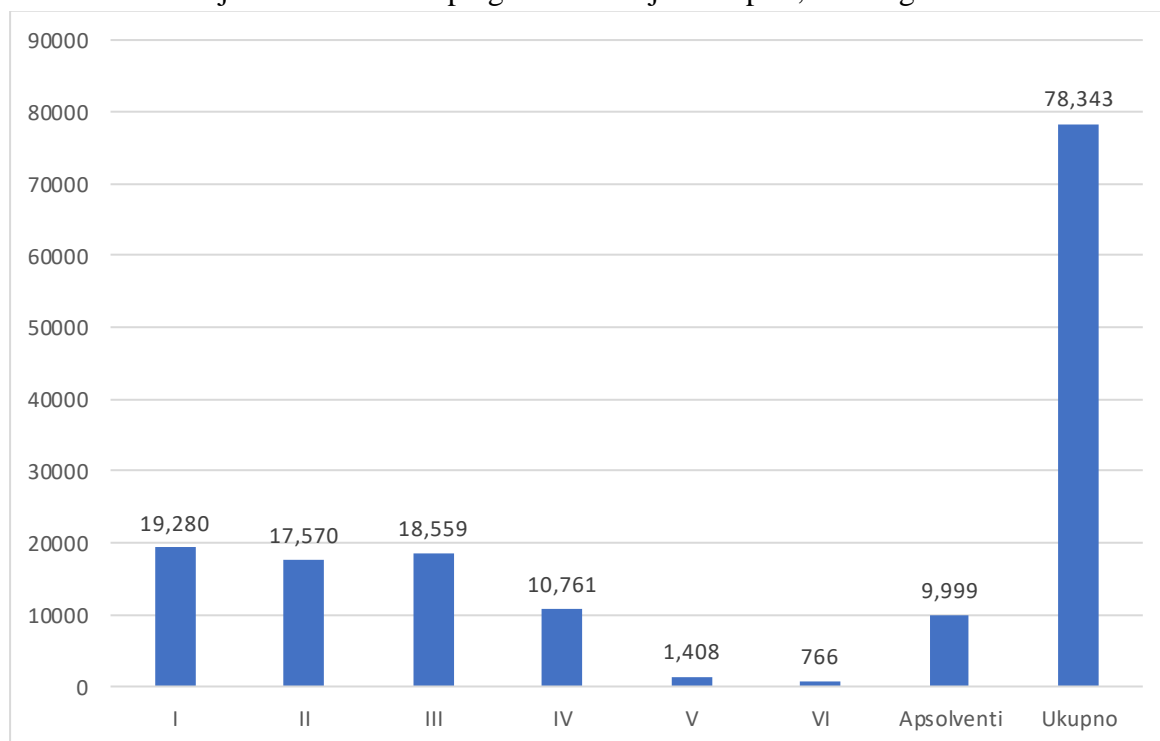
Vrsta svojine	Upisani studenti								
	Stari program			I ciklus			Integrirani I i II ciklus		
	svoga	muški	ženski	svoga	muški	ženski	svoga	muški	ženski
Ukupno	192	70	122	58.890	25.276	33.614	9.262	2.629	6.633
Javne ustanove	192	70	122	43.665	16.932	26.733	8.245	2.283	5.962
Privatne ustanove	-	-	-	15.225	8.344	6.881	1.017	346	671

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Finansiranje privatnih visokoškolskih ustanova potpuno je nezavisno od države. Glavni izvor prihoda za privatne visokoškolske ustanove su školarine.

U akademskoj 2021/21. godini u BiH studira ukupno 78.343 studenta.

Grafikon 1. Broj studenata u BiH po godini studija i ukupno, 2021. godina

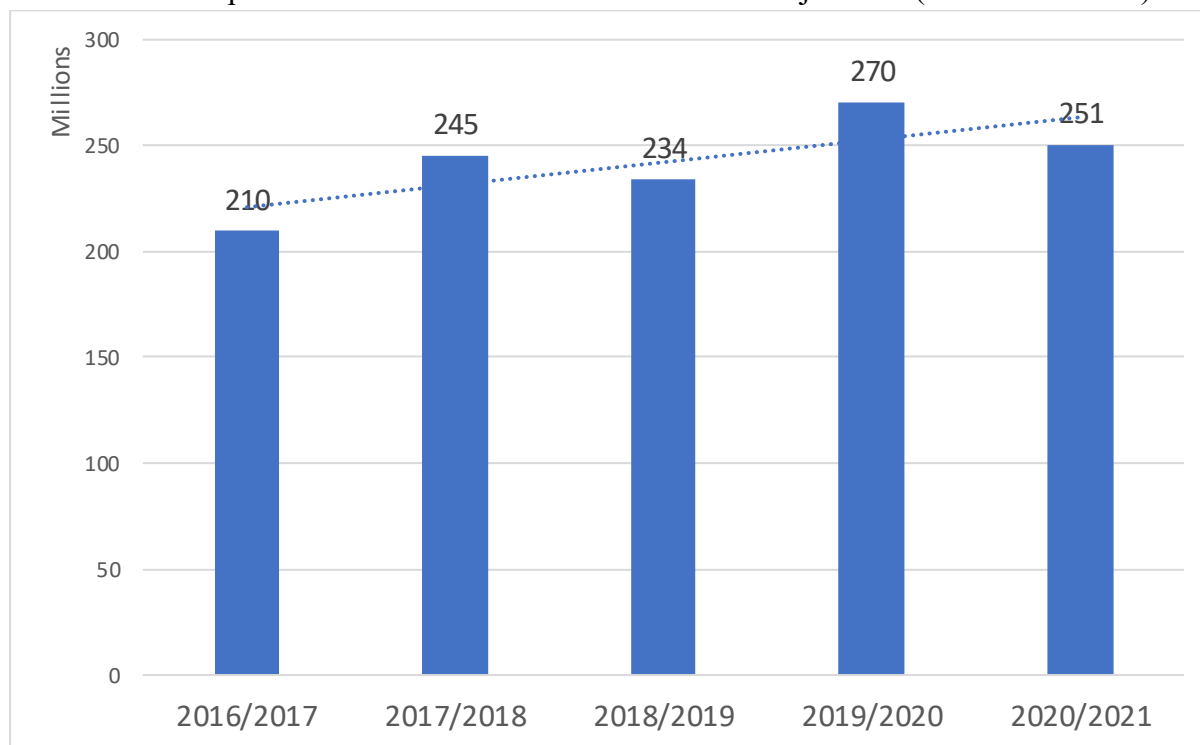
Izvor: Agencija za statistiku BiH

3.1. Izvori finansiranja visokog obrazovanja u BiH

Sredstava za obavljanje djelatnosti visokog obrazovanja u javnim visokoškolskim ustanovama obezbjeđuju se iz sljedećih izvora:

- Budžeta nadležnih obrazovnih vlasti
- Vlastitih prihoda
- Budžeta jedinice lokalne samouprave
- Donacija i drugih izvor

Grafikon 2. Ukupna budžetska sredstva za visoko obrazovanje u BiH (u milionima KM)

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Kao što vidimo na gornjem grafikonu budžetska sredstva za finansiranje visokog obrazovanja kreću se između 210 i 270 miliona KM, u posmatranog periodu. Očigledan je trend rasta javne potrošnje za visoko obrazovanje u BiH. Ovaj iznos ne uključuje samo budžetska sredstva iz ministarstava nadležnih za visoko obrazovanje, nego uključuje i sredstva svih javnih institucija uključujući u to i jedinice lokalne samouprave.

Pored budžetskih sredstava, državne visokoobrazovne ustanove mogu imati druge izvore prihoda kao što su:

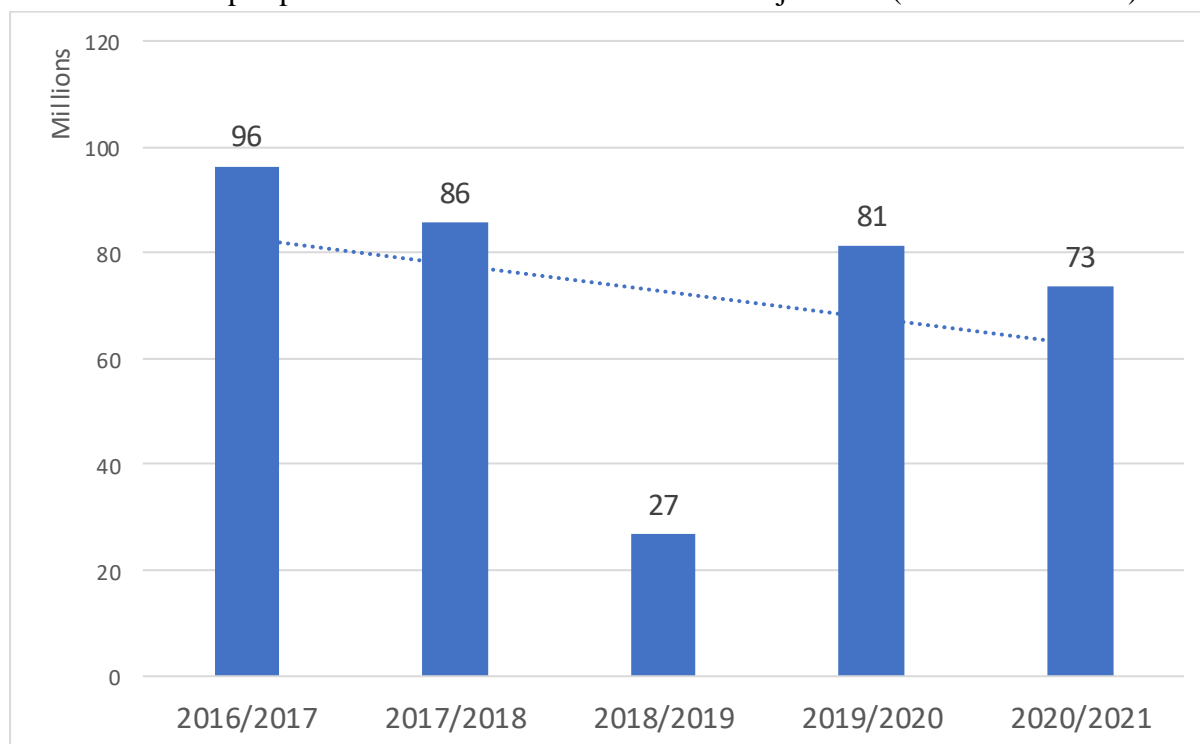
- školarine;
- donacije, pokloni, zavještanja;
- sredstva za finansiranje naučnoistraživačkog, umjetničkog i stručnog rada;
- projekti i ugovori u vezi sa realizacijom nastave, istraživanja i konsultantskih usluga;
- naknade za komercijalne i druge usluge;
- osnivačka prava i ugovori sa trećim licima;
- drugi izvori u skladu sa zakonom.

Budžetsko finansiranje državnih visokoobrazovnih ustanova zasniva se na ulaznim podacima, što znači da se raspodjela sredstava zasniva na stvarnim troškovima ustanova prema broju studenata koji će se upisati u narednu akademsku godinu i na osnovu broja članova akademskog osoblja i njegove strukture. U skladu sa zakonskom regulativom, državne visokoobrazovne ustanove mogu dobiti sredstva od različitih nivoa vlasti za:

1. materijalne troškove, tekuće i investiciono održavanje;
2. plate zaposlenih, u skladu sa zakonom i kolektivnim ugovorom;
3. opremu;
4. bibliotečki fond;
5. obavljanje naučnoistraživačkog, odnosno umetničkog rada koji je u funkciji podizanja kvaliteta nastave;
6. naučno i stručno usavršavanje zaposlenih;
7. podsticanje razvoja nastavno-naučnog i nastavno-umetničkog podmlatka;
8. rad sa darovitim studentima;
9. međunarodnu saradnju;
10. izvore informacija i informacione sisteme;
11. izdavačku delatnost;
12. rad studentskih organizacija i vannastavnu djelatnost studenata;
13. finansiranje opreme i uslova za studiranje studenata sa hendikepom i
14. druge namjene.

Najveći udio kod visokog obrazovanja u BiH predstavljaju troškovi bruto plata i naknada koji u 2019. godini iznose visokih 49,7%. Na primjer, ukupni troškovi opreme i materijala iznose samo 1,65% u istoj godini.

Grafikon 3. Ukupna privatna sredstva za visoko obrazovanje u BiH (u milionima KM)

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Na gornjem grafikonu vidimo ukupna sredstva koji privatni sektor u Bosni i Hercegovini izdvaja za visoko obrazovanje. Pored visokog obrazovanja na privatnim institucijama kao što su privatni univerziteti i visoke škole, ovdje su također uključeni i privatni izdaci na javnim univerzitetima, tj., objedinjeni su svi privatni izdaci za visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini. Za razliku od budžetskih sredstava gdje postoji trend rasta izdvajanja za visoko obrazovanje, vidimo da se privatni izdaci iz godine u godinu smanjuju.

3.2. Finansijska autonomija i kontrola

Evropsko udruženje univerziteta (EAU) utvrđuje dimenzije autonomije institucija visokog obrazovanja i za svaku dimenziju autonomije postavlja niz indikatora i uz njih određuje skalu na osnovu koje se vrši rangiranje država s obzirom na pravna rješenja iz ove oblasti. Pri tome se odmah mora otkloniti svaka dilema u pogledu evropskog prostora visokog obrazovanja da postoje institucije visokog obrazovanja koje uživaju potpunu autonomiju, odnosno univerziteti koji ne uživaju ni najniži stepen autonomije.

EAU poznaje četiri dimenzije autonomije visokoškolskih institucija.

Organizaciona autonomija – pravo institucija da slobodno uređuju svoju unutrašnju organizaciju, da samostalno urede izbor, imenovanja i razrješenja rukovodstva te odredi broj i dužinu trajanja mandata.

Finansijska autonomija – pravo na finansiranje iz javnih sredstava, slobodno uređivanje unutrašnjih izvora finansiranja, autonomno raspolaganje ostvarenim finansijskim sredstvima.

Autonomija prijema / izbora uposlenika – sloboda prijema u radni odnos akademskog i administrativnog osoblja, pitanje uređivanja plata, otpuštanje iz radnog odnosa te napredovanje.

Akadska autonomija – određivanje ukupnog broja studenata za upis, procedura za prijem na sva tri ciklusa studija, uvođenje i ukidanje te određivanje sadržaja studijskih programa i sistem osiguranja kvaliteta.

Kada se govori o autonomiji visokoškolskih ustanova, nužno je ukazati da Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH u članu 19. izričito govori o pravnom subjektivitetu i institucionalnoj autonomiji visokoškolske ustanove.

Zakonom se propisuje da visokoškolska ustanova ima ovlaštenja koja se odnose na upravljanje zemljištem, raspolaganje ostvarenim prihodima, zatim ovlaštenja koja se odnose na uspostavljanje pravnih odnosa sa studentima, slobodu zapošljavanja akademskog i administrativnog osoblja, kao i sklapanje ugovora za robe i usluge koje visokoškolske ustanove nabavljaju radi obavljanja svoje djelatnosti. Ovakav pristup pokazuje da se autonomija ostvaruje i realizira u zakonskim okvirima.

Visokoobrazovne ustanove u BiH imaju autonomiju da upravljaju datim sredstvima. Osim toga, visokoobrazovne ustanove mogu sticati sredstva na osnovu različitih nacionalnih i međunarodnih projekata, nekretnina, itd.

Sredstva koja visokoobrazovne ustanove dobiju iz budžeta nadležnih institucija opredeljuju se za određene budžetske linije, dok sredstva iz drugih izvora (sopstveni prihodi koji potiču iz različitih izvora: projekata, konsultantskih usluga, opreme, objekata itd.) uređuje dotična visokoobrazovna ustanova. Rashodi po osnovu sopstvenih prihoda uređuju se internim aktima ustanove u skladu sa strateškim ciljevima ustanove. Najčešće, sopstveni prihodi se troše na infrastrukturu i plate.

Odnos između sopstvenih prihoda i sredstava iz državnog budžeta se u velikoj mjeri razlikuje među visokoobrazovnim ustanovama. Ustanove u kojima više od jedne polovine godišnjih budžetskih sredstava ustanove potiče iz sopstvenih prihoda smatraju se ustanovama sa većom finansijskom autonomijom u poređenju sa ustanovama koje se najvećim dijelom finansiraju iz državnog budžeta. Privatne visokoobrazovne ustanove su u finansijskom pogledu nezavisne od države i stoga uživaju potpunu finansijsku autonomiju.

3.3. Školarine u javnom visokom obrazovanju

U prvom ciklusu za studente postoje dva osnovna tipa finansijskog statusa: budžetski finansirani i samofinansirani.

Studenti koji se finansiraju iz budžeta odabrani su na osnovu dobrih rezultata u srednjoj školi i na prijemnom ispitu, a ulaze u određenu upisnu kvotu, odnosno broj studenata koji je planiran za ovu kategoriju. Njihovu školarinu isplaćuje nadležno ministarstvo obrazovanja, ali studenti moraju da plaćaju administrativne i druge takse (ulazne i prijavne takse, naknade za izdavanje diplome i dodataka za diplomu, itd.) Ovi troškovi se kreću u rasponu od 94 KM do 500 KM.

Pravo upisa u narednu godinu studija u svojstvu studenta koji se finansira iz budžeta nadležne obrazovne vlasti imaju studenti koji se rangiraju od ukupnog broja studenata čije se studije finansiraju iz budžeta.

Samofinansirajući studenti su redovnih studenata na univerzitetima koji plaćaju školarinu. Naknade variraju od fakulteta do fakulteta. Ovi učenici plaćaju administrativne troškove i školarinu. Minimalna godišnja naknada za samofinansiranje studenata u prvom ciklusu iznosi 440 KM, a maksimalna iznosi 1 500 KM, plus administrativne takse. Najčešća godišnja naknada u prvom ciklusu iznosi 660 KM.

U drugom ciklusu, godišnja školarina se kreće od 440 KM do 4.000 KM. Svi studenti drugog ciklusa plaćaju školarinu i administrativne takse.

Svi vanredni studenti plaćaju školarinu i administrativne takse. U prvom ciklusu godišnje naknade kreću se od 900 do 4,500 KM; a u drugom ciklusu od 1 000 do 3 000 KM. Svi strani studenti plaćaju školarinu, dok su ostali troškovi isti.

Sredstvima budžeta nadležne obrazovne vlasti finansiraju plate i naknade zaposlenih u skladu sa propisima koji regulišu plate zaposlenih u oblasti obrazovanja i u skladu sa standardima i normativima za finansiranje javnih VŠU. Ministar donosi pravilnik o standardima i normativima za finansiranje javnih VŠU.

Na osam javnih univerziteta i još dve visokoškolske ustanove u Bosni i Hercegovini, 50% redovnih studenata finansira se iz budžeta. Izbor zavisi od rezultata u srednjoj školi i na prijemnom ispitu. Njihovu školarinu pokriva nadležno ministarstvo obrazovanja, s tim da studenti moraju da plaćaju administrativne i ostale troškove (upis i takse za prijavu, izdavanje diplome i dodatka diplomu, itd.) u iznosu od 94 KM do 500 KM.

Redovni univerzitetski studenti – 50% njih – samofinansiraju se i plaćaju školarinu. Školarine se razlikuju od fakulteta do fakulteta a maksimalan iznos utvrđuje vlada. U nekim kantonima, određene kategorije studenata plaćaju manju školarinu. Ovi studenti takođe plaćaju administrativne troškove i školarinu. Minimalna godišnja školarina za samofinansirajuće studente prvog ciklusa iznosi 440 KM, a maksimalna 1.500 KM, uz dodatne administrativne troškove. Najčešća godišnja školarina prvog ciklusa iznosi 660 KM.

Godišnje školarine za drugi ciklus studija kreću se između 440 KM i 4.000 KM. Svi studenti drugog ciklusa plaćaju školarinu i administrativne troškove. Svi vanredni studenti (40% svih studenata) plaćaju školarinu i administrativne troškove. Godišnje školarine za studije prvog ciklusa kreću se od 900 KM do 4.500 KM a za drugi ciklus od 1.000 do 3.000 KM.

U visokoškolskim ustanovama Bosne i Hercegovine, ne postoje programi kratkog ciklusa. Strani studenti, tj. studenti koji nisu državljani Bosne i Hercegovine, mogu plaćati višu školarinu, dok su ostali troškovi isti. Školarine se kreću u rasponu školarina za vanredne studente.

3.4. Finansijska pomoć namjenjena studentima - stipendiranje

Nadležne obrazovne vlasti, kao i jedinice lokalne samouprave dodjeljuju stipendije za studente koji su stanju potrebe, iz socijalno ugroženih porodica, porodica koji pripadaju nekoj od manjinskih skupina, a u skladu sa propisanim kriterijima.

Nadležna ministarstva obrazovanja na entitetskom i kantonalnom nivou dodeljuju stipendije po osnovu uspjeha redovnim studentima državnih univerziteta koji su državljani Bosne i Hercegovine. Razmatraju se i finansijska situacija i uspjeh – minimalna ocjena, koja mora biti 8/10, uspjeh (od 1. do 3. mesta) na nacionalnom ili međunarodnom takmičenju, prihod roditelja i radni status.

Mjesečna stipendija se kreće od 100 KM do 800 KM i isplaćuje se 10 mjeseci svake godine do diplomiranja. Lokalne vlasti obezbeđuju studentima dodatne stipendije. U 2019/20. godini, oko 10% redovnih studenata primilo je državnu stipendiju po osnovu uspjeha. Vanredni studenti nemaju pravo na državne stipendije. Ne postoje krediti, poreske olakšice za roditelje studenata niti porodični dodaci.

3.5 Privatne obrazovne ustanove

Prvi privatni univerziteti u BiH osnovani su u toku procesa postsocijalističke transformacije. Njihov rad je pravno definisan donošenjem relevantne zakonske regulative o visokom obrazovanju. U skladu sa zakonskom regulativom o visokom obrazovanju, svaka ustanova mora da prođe postupak akreditacije. U toku postupka akreditacije visokoobrazovnih ustanova mora da obezbjedi odgovarajući sadržaj i kvalitet studijskih programa, odgovarajući broj članova nastavnog i nenastavnog osoblja sa neophodnim kvalifikacijama i odgovarajući prostor sa opremom za rad.

Sredstva za obavljanje djelatnosti visokog obrazovanja u privatnim visokoškolskim ustanovama obezbeđuju se iz sljedećih izvora:

- vlastitih prihoda i
- donacija i drugih izvora.

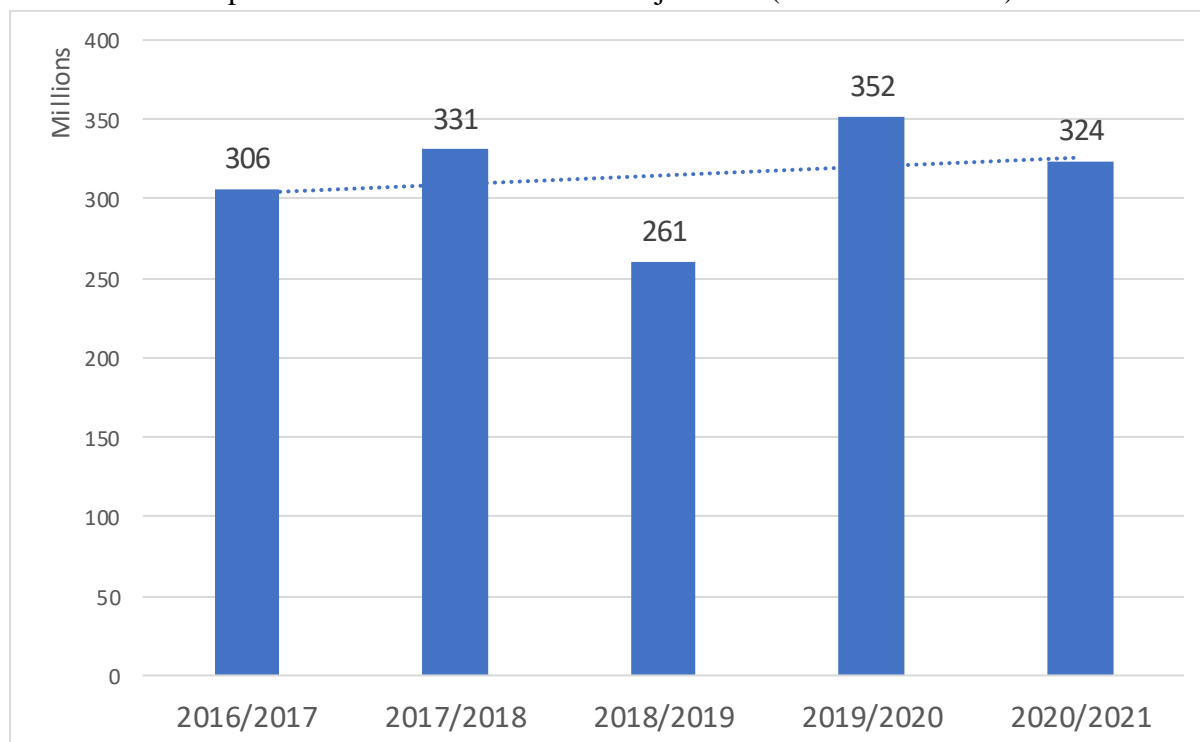
Odluku o visini školarine na privatnoj VŠU donosi sama VŠU. Ona je dužna da prije raspisivanja konkursa za upis novih studenata, objavi visinu školarine za sve studijske programe za koje vrši upis na način dostupan javnosti.

Na privatnim univerzitetima/fakultetima studenti plaćaju administrativne troškove i školarinu u punom iznosu. Ona može biti ista ili različita za različite studijske programe. Na većini privatnih fakulteta, drugi član porodice plaća umanjenu školarinu za 10%.

4. Troškovna efikasnost visokog obrazovanja u BiH

U analizi troškovne efikasnosti visokog obrazovanja u BiH krenućemo od ukupnih sredstava za visoko obrazovanje. Dakle sabraćemo sva sredstva koja se troše za potrebe visokog obrazovanja, uključujući budžetska, ali i privatna sredstva. Na donjem grafikonu vidimo ukupna sredstva za visoko obrazovanje u zadnjih pet godina.

Grafikon 4. Ukupna sredstva za visoko obrazovanje u BiH (u milionima KM)

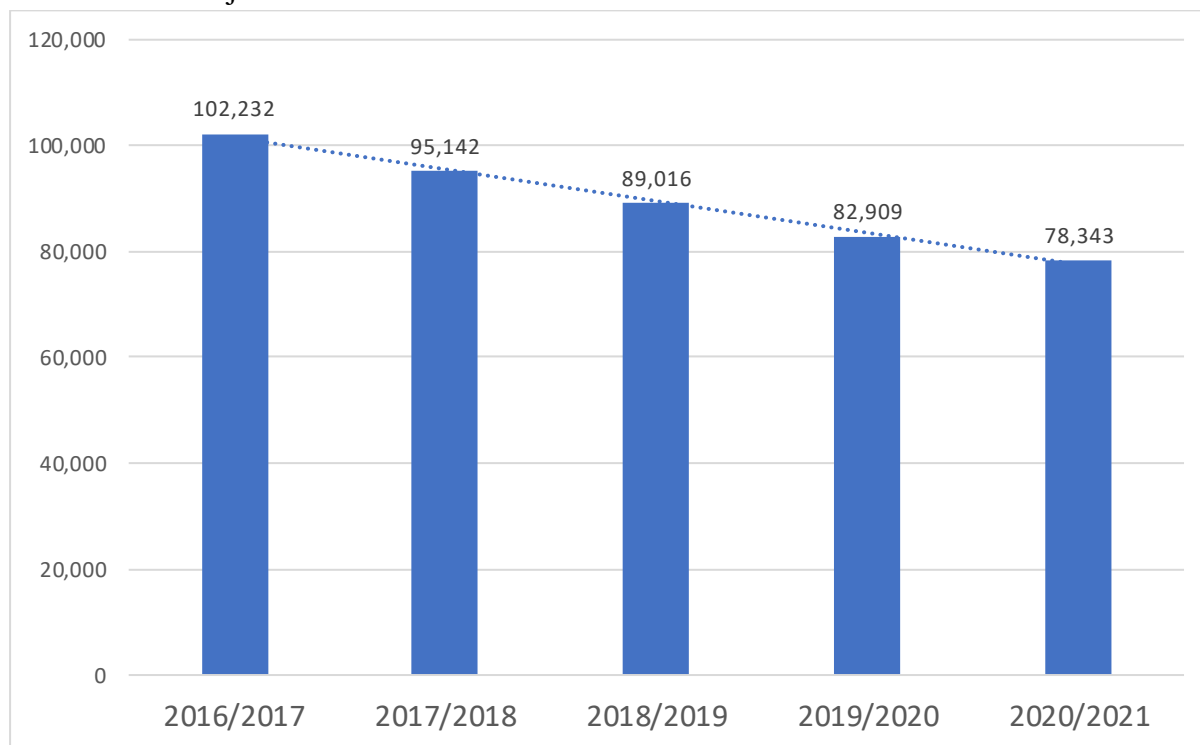

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Očigledno je da je ukupno ulaganje u visoko obrazovanje u Bosni i Hercegovini negdje između 300 i 350 miliona KM, s tim da imamo blagi trend rasta u posmatranom periodu. Kao što smo vidjeli u prethodnim podacima koje smo razmatrali, taj rast se isključivo odnosi na javna sredstva za visoko obrazovanje, dok su privatna u istom periodu opala.

Ovaj rast budžetske potrošnje za visoko obrazovanje moramo posmatrati u kontekstu kretanja broja studenata u BiH. Na donjem grafikonu imamo prikazano značajno smanjenje broja studenata vidimo da je broj studenata smanjen sa 102.232 na oko 78.343 u posmatranog periodu, što iznosi veoma visokih 41%.

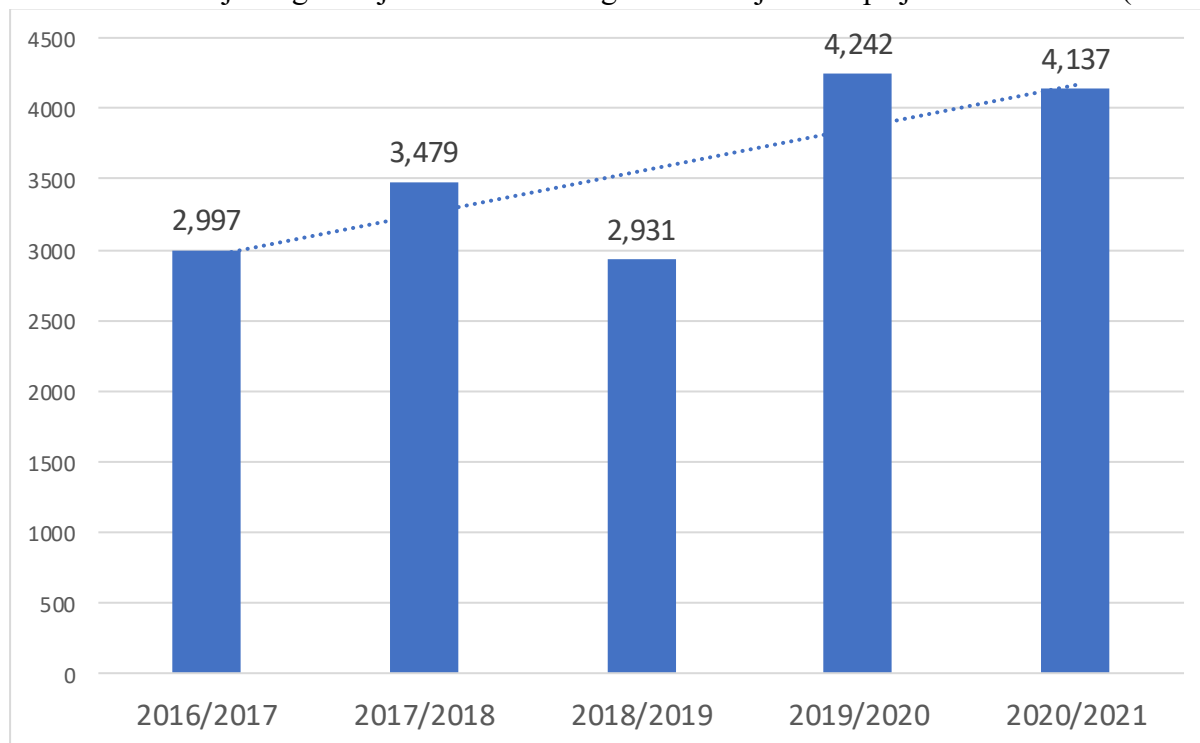
Grafikon 5. Broj studenata u BiH

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Kada uzmemo i podatak o ukupnoj potrošnji na visoko obrazovanje te podatak ukupnom broju studenata u Bosni i Hercegovini dobijemo prosječne godišnje troškove visokog obrazovanja u BiH po jednom studentu.

Grafikon 6. Prosječni godišnji troškovi visokog obrazovanja u BiH po jednom studentu (u KM)

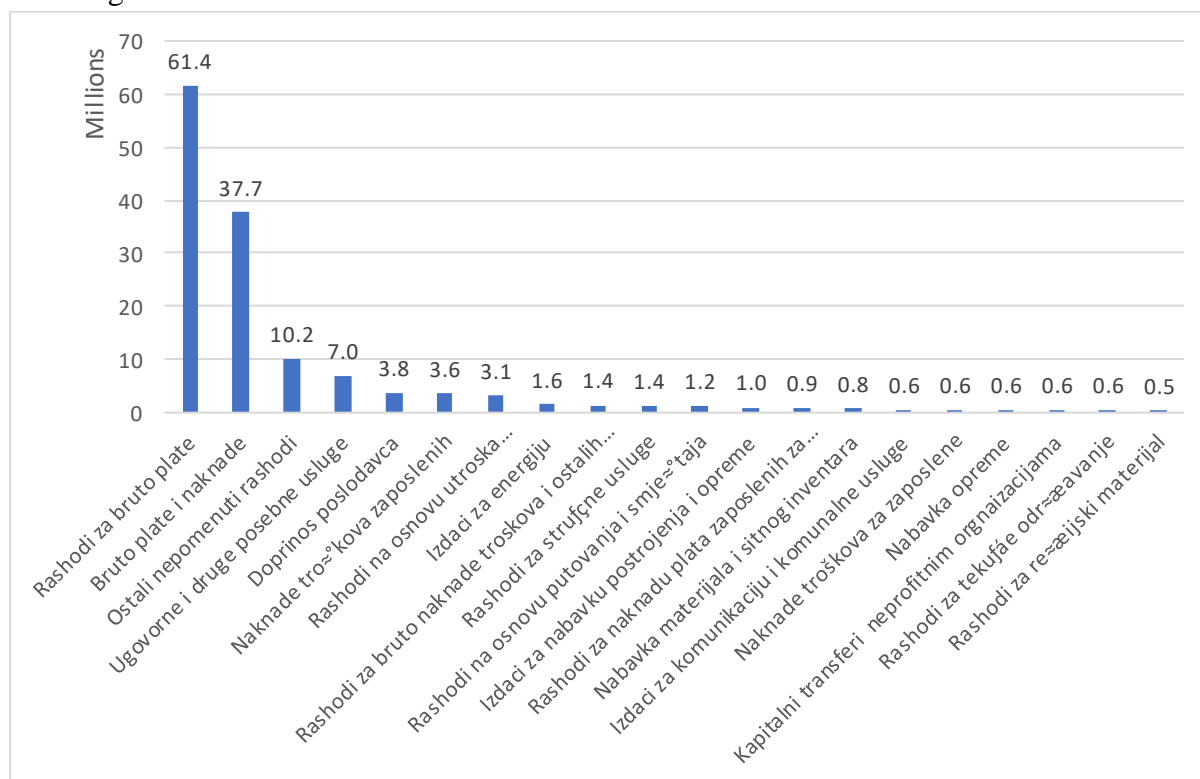
Izvor: Agencija za statistiku BiH

Na gornjem grafikonu vidimo da su prosječni godišnji troškovi visokog obrazovanja po jednom studentu u BiH porasli sa 2.997 na 4.137 KM, što je rast od visokih 38%, u posmatrano petogodišnjem periodu.

Šta ovo znači?

Ako bi smo ovo posmatrali kao nivo ulaganja u visoko obrazovanje, ovaj rast bi bio pozitivan. To bi značilo da društvo više ulaže u visoko obrazovanje. Međutim, imajući na umu način finansiranja visokoobrazovnih institucija u Bosni i Hercegovini, gdje država odnosno nadležne državne institucije, direktno alociraju sredstva visokoškolskim ustanovama i, takođe, činjenicu da je najveći dio budžetskih sredstava usmjeren na plate i naknade zaposlenih, mi, u stvari, možemo ovdje zaključiti da visokoškolske ustanove koji se finansiraju iz javnih sredstava u Bosni i Hercegovini i dalje zadržavaju nivo troškova i da ih čak povećavaju, a istovremeno imaju izražen pad broja studenata.

Grafikon 7. Prvih 20 budžetskih stavki u rashodima univerziteta u BiH (u milionima KM), 2017. godina

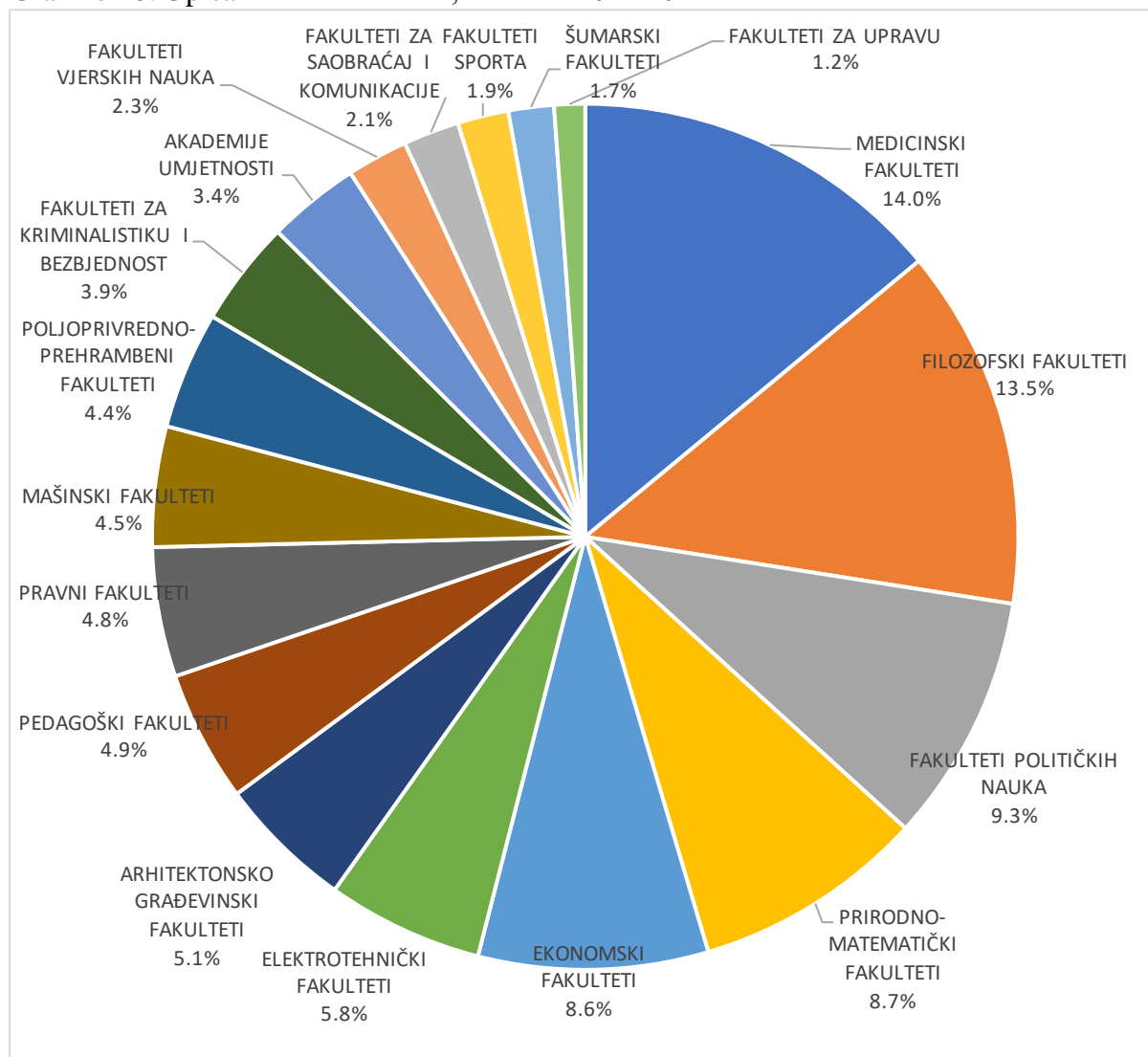
Izvor: Centar za zastupanje građanskih interesa, baza javnih finansija,
<https://javnefinansije.cpi.ba/cofog/index.php>

Na gornjem grafikonu prikazane su razne budžetske stavke zabilježene u bazi javnih finansija koju kreirao Centar za zastupanje građanskih interesa. Na grafikonu su navedene sve stavke koji univerziteti prikazuju i očigledno je da koriste različita konta ekonomske klasifikacije da prikazuju pojedine svoje troškove. Međutim, očigledno je da su rashodi za bruto plate i bruto plate i naknade najdominantniji dio ovih troškova. Vidimo da je nabavka opreme i materijala

za obavljanje nastavnog i istraživačkog procesa vrlo mala. Ove podatke ne možemo koristiti kao objedinjenu informaciju za sve univerzitete u posmatranoj godini, jer su u budžetskim podacima u navedenoj bazi javnih finansija sredstva za pojedine univerzitete prikazana u cjelini, a za druge univerzitete su prikazana po stavkama potrošnje. Međutim i ovo je očigledna empirijska ilustracija da javni univerziteti vrlo malo ulažu u unapređenje nastavnog ili naučno-istraživačkog procesa kroz novu opremu ili materijal, a da je glavni naglasak na platama i naknadama za zaposlene.

Ovdje se postavlja pitanje rezultata visokog obrazovanja i motivisanosti da se ono unapređuje i mijenja. Prema onome što smo vidjeli u ovom istraživanju, u Bosni i Hercegovini se finansiranje visokog obrazovanja najviše zasniva u finansiranju plata i naknada zaposlenih u visokom obrazovanju bez obzira na rezultate koje oni postižu. Na ovaj način sistem visokog obrazovanja postaje samo teret jednog društva, a ne ključna snaga u povećanju ljudskog kapitala, povećanju produktivnosti i povećanju ukupne dobrobiti društva.

Grafikon 8. Upisani studenti u BiH, školska 2021/2022

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Struktura novoupisanih studenata posmatrana uzorku javnih univerziteta takođe govori u prilog tome da se naš sistem visokog obrazovanja ne prilagođava promjenama koje se dešavaju.

Na gornjem grafikonu vidimo da je najviše novoupisanih na medicinske fakultete i fakultete iz oblasti zdravstva. Drugi i treći po redu su filozofski fakulteti i fakulteti političkih nauka. Nemamo namjeru da sporimo potrebu za zanimanjima iz ove dvije oblasti, jer su one svakako važne i potrebne.

Međutim, u situaciji kad je za zemlju ključni pravac napretka nastavak razvoja industrije i dalja digitalizacija u svim sferama života, veliko je pitanje koliko ovakva struktura znanja koje će posjedovati visoko obrazovani ljudi koji završe ove fakultete može iznijeti takvu promjenu.

Zaključna razmatranja

Prije svega, moramo naglasiti značaj činjenice da je ovo istraživanje o finansiranju visokog obrazovanja u BiH započelo u momentu kada je globalno počela da se mijenja sama paradigma visokog obrazovanja. U vrijeme kada se svaki univerzitet mogao definisati kao „institucija koja podučava i ocjenjuje studente u mnogim oblastima naprednog učenja, dodjeljuje diplome i obezbjeđuje uslove za akademsko istraživanje“, čini se da je postojala jasna odgovornost društva u obezbjeđivanju ovih aktivnosti.

Međutim, promjene u socioekonomskom okruženju, posebno one izazvane pandemijom, podstakle su i značajne promjene u osmišljavanju cjelokupnog procesa obrazovanja. Neophodno je uočiti da se znanje rapidno mijenja i da se proces učenja ne odvija samo u institucijama već i izvan njih, formalnim ili neformalnim putem i sve više korištenjem digitalnih alata. Drugim riječima, čitav obrazovni proces fokusiran je na vještine, razumijevanje i sposobnosti, koje, uz pomoć edukatora, mladi ljudi treba da razviju, na ovaj ili onaj način.

Imajući u vidu ove promjene, prije nego što se donesu zaključci o samom finansiranju, neophodno je da se odgovori na fundamentalno pitanje o vrsti ili vrstama visokoobrazovnih institucija koje posjedujemo. Do sada se čini da mogući ishodi ukazuju na institucije koje bi mogle okvirno biti definisane kao nastavni (uglavnom strukovni) univerziteti. Nastavne aktivnosti koje ostaju, bez sumnje, jedan od vezivnih elemenata svih različitih modela, i dalje se prepoznaju kao predominantno javna odgovornost.

Polazeći od ovih činjenica, predstavljeno istraživanje odnosi se uglavnom na finansiranje nastave. Ovo je bilo neizbježno, pošto svi univerziteti u BiH sebe smatraju istraživačkim univerzitetima, ili, preciznije, svrstavaju se pod klasičnu definiciju univerziteta. A to, najčešće, nisu, ili su to samo formalno. I dalje ostaje da se vidi da li svi oni mogu da se razviju tako da se uklope u model istraživačkog univerziteta, čiji obrisi se danas pomaljavaju.

U tom smislu, ovo istraživanje može doprinijeti usmjeravanju pažnje čitavog društva ka ovim činjenicama. Sve dok društvo ne prepozna promjenu paradigme i potrebu da se definišu novi

ishodi, nikakvo finansiranje niti bilo kakav obavezni model neće ispuniti svoju svrhu. Kaže se da je paradigma ujedno i oslonac, tako da njeno mijenjanje može djelovati pogubno. Ipak, čini se da je daleko pogubnije ako se na vrijeme ne prepozna da je oslonac prestao da postoji.

Imajući u vidu rastuću neefikasnost visokog obrazovanja u BiH, koju smo vidjeli u podacima, potrebno je razmisliti o kanalima alokacije budžetskih sredstava za visoko obrazovanje. Postoje dvije osnovne mogućnosti usmjerenja sredstava: direktno ka visokoobrazovnim institucijama i direktno ka studentima.

Najveći broj sistema suštinski su mješoviti kada je reč o mehanizmima alokacije jer, i kada institucije primaju sredstva direktno od države, studenti i njihove porodice mogu primiti neka dodatna sredstva. Bez obzira, dve krajnosti u pogledu kanala alokacije su:

- direktno finansiranje visokoobrazovnih institucija, pod posebnim uslovima i na osnovu posebnih kriterijuma
- vaučeri, koji se daju studentima (svima ili određenom dijelu studenata, izabranim na osnovu prethodno određenih i transparentnih karakteristika), a koje oni mogu dati instituciji koju odaberu nakon čega će ih institucija unovčiti

Kod direktnog finansiranja visokoobrazovnih institucija država alocira ukupna sredstva (eng. lump sum funding) ili da odlučuje (manje ili više detaljno) koji bi dio sredstava trebalo da se koristi za koju aktivnost. Ovo može biti široko određeno tako da je „jedan dio novca za istraživanje, a drugi za podučavanje“ ili vrlo konkretno, poput naloga: „ovaj iznos novca ćete iskoristiti da platite račun za struju“.

Za finansiranje alociranjem ukupne sume generalno se smatra da doprinosi povećanju autonomije institucija u odnosu na državu, povećanju mogućnosti strateškog planiranja razvoja, interne strukture i eksternog pozicioniranja. Ipak, ovo zahtijeva da donosioci odluka unutar institucija imaju dovoljan kapacitet i legitimitet da donesu odluke, da ih implementiraju i da unutar institucije postoji konsenzus o strategijama razvoja.

Međutim, ovdje se postavlja pitanje rezultata visokog obrazovanja i motivisanosti da se ono unapređuje i mijenja, jer ukoliko se takvi kriteriji ne postavljaju dovoljno snažno, ovo se može pretvoriti u finansiranje plata i naknada zaposlenih u visokom obrazovanju bez obzira na rezultate koje postiže. Prema onome što smo vidjeli u ovom istraživanju, upravo to se desilo u Bosni i Hercegovini. Na ovaj način sistem visokog obrazovanja postaje samo teret jednog društva, a ne ključna snaga u povećanju ljudskog kapitala, povećanju produktivnosti i povećanju ukupne dobrobiti društva.

Drugi kanal alokacije, sistem vaučera, suštinski daje studentima mogućnost izbora između institucija. Ovo podrazumijeva da količina javnih sredstava koju dobija jedna institucija veoma zavisi od njene mogućnosti da privuče studente i da se takmiči sa drugima. Slično ovome, određeni programi unutar pojedinih institucija možda neće privući onoliko „vlasnika vaučera“

koliko će privući neki drugi programi te iste institucije, što može pokrenuti takmičenje između pojedinih programa. Dalje, ovo suštinski stavlja studente u poziciju veoma sličnu poziciji „kupca“ (iako on/ona ne kupuje visokobrazovne usluge svojim novcem, već novcem koji obezbjeđuje država, a koji je skupljen putem poreza) i podrazumijeva značajno „potržištavanje“ visokoobrazovnog sektora.

Ovo može dati institucijama više slobode od države, naročito zato što finansiranje (kao ključni mehanizam i instrument upravljanja) nije više pod direktnom kontrolom države. Ipak, treba da budemo svjesni da visokoobrazovni sektor može postati ranjiv na mane tržišta, naročito u sistemima koji nisu snažni u obezbjeđivanju kvaliteta visokog obrazovanja i transparentnosti i pouzdanosti informacija. Neke institucije mogu biti uspješnije u reklamiranju visokog obrazovanja nego u obezbjeđivanju istog, naročito imajući u vidu probleme u postizanju konsenzusa o tome šta je kvalitet visokog obrazovanja i da li (i kako) ga možemo izmjeriti.

Pored ovoga, ne koštaju svi visokoobrazovni programi isto, kako u smislu stvarnih materijalnih troškova (npr. medicina je skuplja od političkih nauka), tako i u vrijednosti i prestižu pojedinih institucija visokog obrazovanja. Kako bi se izbjegli ovakvi problemi, sistem vaučera bi morao da bude dovoljno osjetljiv na takve razlike, mada bi ga ovo možda učinilo nepotrebno komplikovanim. Takođe, nisu ni svi programi podjednako popularni među studentima. Ovo može voditi pretjeranoj potražnji za jedne i veoma malom interesovanju za druge programe, što potencijalno može voditi njihovom nestajanju, čak i kada bi oni bili neophodni (i za sistem i za institucije) i dobrog kvaliteta.

Literatura

- Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH: Evidencija VŠU u BiH. Dostupno na: http://hea.gov.ba/kvalitet/evidencija_vsu/Lista.aspx
- Agencija za razvoj visokog obrazovanja i osiguranje kvaliteta BiH: Osiguranje kvaliteta i akreditacija visokoškolskih ustanova u BiH: kriteriji, metodologija i evropska perspektiva, dostupno na: www.kvalitet.ba/ppt/3%20Osiguranje%20kvaliteta%20visokoskolskih.ppt
- Altbach, P. G. (2004) The question of corruption in academe. International Higher Education, Winter 2004.
- Centar za upravljanje i politike: Izvještaj o politikama razvoja ljudskog kapitala u Bosni i Hercegovini, Septembar, 2010.
- Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region, Lisbon, 11. 04. 1997, dostupno na www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007f2c7.
- European Training Foundation (2009) Bosnia and Herzegovina – ETF Country Plan
- European University Association, Lisbon Declaration – Europe’s Universities beyond 2010: Diversity with a common purpose, Brussels 2007
- Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2011), Strategija razvoja naučnoistraživačkog rada i istraživačko-razvojnog rada u FBiH za period od 2012. do 2022. god.
- Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2011), Strategija razvoja naučnoistraživačkog rada i istraživačko-razvojnog rada u FBiH za period od 2012 do 2022.
- Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2010), Informacija o stanju nauke u Federaciji Bosne i Hercegovine.
- Heyneman, S. P. (2007) Buying your way into heaven: the corruption of education system in global perspective. Perspectives on Global Issues, Volume 2, Issue 1.
- Informacija o izvršenju Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini, novembar 2015, s. 30, dostupno na www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_obrazovanje/dokumenti/zakoni/default.aspx?id=6600&langTag=bs-BA
- Inspekcija obrazovanja FBiH: Informacija o inspekcijskom nadzoru privatnih visokoškolskih ustanova u FBiH. Mostar, 2007.
- Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area, Brussels 2015, dostupno na www.enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf
- Univerzitet u Banjaluci: Kodeks nastavničke etike, broj. 05-2883-VII-5/08,
- Okvirni zakon o visokom obrazovanju Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 59/07, 59/09

Ova studija je nastala uz finansijsku podršku Evropske unije. Njen sadržaj je isključiva odgovornost Projekta Opšta Mobilizacija i ne odražava nužno stavove Evropske unije.

